

Theo van Tijn

Boekbespreking

Ger Harmsen, Jos Perry en Floor van Gelder, *Mens en werk. Industriële vakbonden op weg naar eenheid*. Ambo, Baarn 1980, 280 blz., geïll., f 35,—

Dit boek is blijkens de Verantwoording geschreven op verzoek van de Industriebonden NKV en NVV ter gelegenheid van hun fusie. De opdracht omvatte het schrijven van de geschiedenis van beide bonden en hun voorlopers. Om zo'n opdracht tot een goed einde te brengen is veel nodig: gedegen kennis van de algemene maatschappelijke ontwikkeling in Nederland, van de ontwikkeling van de RK 'zuil' en de socialistische organisaties in het algemeen en van de daartoe behorende vakbewegingen in het bijzonder en voorts natuurlijk een gedegen kennis van de vakverenigingen en bonden waarom het gaat. Vereist is bovendien een kompositie, waardoor de achtergronden (algemene maatschappelijke ontwikkeling enzovoort) en de eigenlijke bondsgeschiedenissen in goede samenhang verschijnen.

Dat laatste betekent dat de auteurs over een analyse van de ontwikkeling van de Nederlandse samenleving en meer speciaal van die van de arbeidersbeweging dienen te beschikken die de grote lijnen en de breukpunten in de ontwikkeling aangeeft; dat die analyse tevens de voornaamste verklarende elementen daarvan omvat; en ten slotte dat deze helder ten grondslag ligt aan de kompositie, onder meer door de periodisering.

Stelt men deze eisen dan is het boek — bij alle waardering voor wat het wel biedt — niet geslaagd. Het evenwicht tussen de achtergronden en de eigenlijke bondsgeschiedenissen is niet gevonden. Van de eigenlijke tekstbladzijden zijn ca. 150 gewijd aan 'achtergronden' en ca. 100 aan de bondsgeschiedenissen. Slechts in deel IV (hoofdstukken 22 tot en met 27), dat handelt over de jaren '60 en '70 van deze eeuw, is de verhouding anders: ca. 25 pagina's 'algemeen', ca. 60 pagina's 'bondsgeschiedenis'. Deel IV is ook inhoudelijk het meest bevredigende. Er worden bijvoorbeeld relevante algemene achtergronden gegeven voor de 'ontzuiling', voorwaarde voor federatie en fusie, en de beschrijvingen zijn duidelijk gegroepeerd rondom enkele hoofdlijnen. Hier is ook de periodisering goed, in die zin dat het mogelijk is omstreeks 1960 van een breukpunt te spreken.

Maar hoe anders is het in de voorgaande delen! Van de ca. 165 eigenlijke tekstbladzijden die handelen over de periode voor ca. 1960 zijn er maar ca. 40 aan de geschiedenis der bonden gewijd, en het ging daarbij om vele bonden in een aantal bedrijfstakken, gedurende ongeveer 75 jaar. Dat kan niet veel bondsgeschiedenis opleveren. De verklaring voor deze weinig gelukkige opzet van de eerste drie delen moet mijns inziens gezocht worden in de omstandigheid, dat de auteurs blijkbaar niet beschikken over een analyse die hoofdlijnen en breukpunten voor de periode tot ca. 1960 zichtbaar maakt.

Dat blijkt al uit de periodisering, die nergens wordt verantwoord maar die blijkbaar aan de politieke geschiedenis ontleend is. Deel I brengt ons tot in 1918, deel II tot in 1945. Binnen die beide tijdperken wordt in belangrijke mate thematisch gerapporteerd. Dat zou geen schade hebben gedaan als rondom de genoemde jaren ook inderdaad de breukpunten hadden gelegen, maar dat is niet het geval. Omdat dat niet zo is, is er geen duidelijke samenhang, binnen elk der afgebakende grote perioden, van het ene thema met het andere. Evenmin kan, voor de periode tot 1960 een zinvolle algemene karakteristiek van elk der behandelde, grote tijdvakken worden gegeven, omdat middenin deze de overgangen vallen. Dat noopt de auteurs om in het deel 'Van wereldoorlog tot wereldoorlog' (II, 1919-1945) in de algemene achtergrondgedeelten toch weer met subperiodes te werken (de jaren '20, de jaren '30, de bezettingstijd); daarmee is het gebrek echter niet hersteld, daar in het ene hoofdstuk van dertien bladzijden dat in dit deel van vijftig bladzijden de geschiedenis van bonden behandelt (hoofdstuk 13), die subperiodisering weer niet is aangebracht.

De juiste indeling zou er een zijn volgens de sociaal-psychologische reacties op de konjunctuurbeweging, met name op de 'lange golven'. Breukpunten zouden dan zijn: ca. 1885 (dieptepunt neergaande tak van een 'lange konjunctuurgolf'); ca. 1895 (begin lange hausse); ca. 1914 (einde van de lange hausse), ca. 1933 (dieptepunt lange depressie). Had men deze 'waterscheidingen' aangebracht, dan zou tegen een overigens thematische opzet weinig bezwaar ingebracht kunnen worden.

Vanzelfsprekend zagen de auteurs zich gesteld voor een aantal keuzen: wat wel te behandelen, wat niet. Over zulke keuzen zal men altijd wel kunnen twisten en op enkele punten zal ik straks bezwaren inbrengen. Belangrijker is echter dat de redenen waarom van de keuzen expliciet worden gemaakt. Dat nu gebeurt niet voldoende. We vernemen dat het boek meer het karakter heeft van een beschouwing dan een doorlopend overzicht, waardoor honderden verenigingen en duizenden acties en stakingen niet

vermeld worden. Met dat laatste kan men allicht vrede hebben, zelfs al ware er wel gestreefd naar een doorlopend overzicht. De 'historische beschouwing' dan gaat over 'hoe' de diverse bonden 'van verdeeldheid tot eenheid' zijn gekomen. Dat betekent, zo delen de auteurs ons voorts mede, dat zij de nadruk leggen op de ideeën- en organisatiegeschiedenis, terwijl wij voorts lezen: "Centraal staat de *strijd* van de arbeiders voor lotsverbetering" (men zie Verantwoording, pp. 9 en 10).

Wat betekent dit alles blijkens de uitwerking? Voor zover bondsgeschiedenissen behandeld worden gaat het om die in de metaalbewerking, de kolenmijnbouw, de textielindustrie, de kledingindustrie en om de vergaarbak 'fabrieksarbeiders'. Deze hadden in elk geval behandeld moeten worden, daar het om bonden gaat die vroeger of later in de Industriebonden terecht kwamen. Wat moeilijk valt uit te maken waarom de Dienstbodenbond (1901-1915) is behandeld, ofschoon het best aardig is daarover iets te vinden. Onmogelijk kan ik begrijpen waarom de Algemeene Nederlandsche Diamantbewerkers Bond (ANDB) niet is meegenomen. Hij is via de metaalbond opgenomen in de latere Industriebond NVV; weliswaar was hij toen niet meer belangrijk, maar voor de historische beschouwing van deel I was hij uitermate — en ook de terecht wel behandelde mijnwerkersorganisaties waren toen ze in de Industriebonden opgingen niet meer belangrijk, bij gebrek aan mijnen en mijnwerkers.

Een keuze is ook die van de themata. Deze zijn: godsdienstige en levensbeschouwelijke opvattingen, verhouding tot de ondernemersklasse, organisatievormen, aktiemodellen; voorts standsverschillen binnen de arbeidersklasse, inklusief de positie van de vrouwen, (echter niets over gstarbeiders) — en dit alles "om wat zij betekenen voor de groei van verdeeldheid naar meer eenheid (...)" (p. 9). Tegen die themata kan niemand bezwaar maken. De uitwerking daarvan geschiedt echter zozeer in de breedte, dat in de eerste drie delen van het boek, zoals al bleek, deze algemene themata de bondsgeschiedenissen overwoekeren. Dit gebeurde te meer wegens merkwaardige lakunes in die bondsgeschiedenissen. Er zou veel gewonnen zijn, en dat in kort bestek, als per periode de ontwikkeling der ledentallen (zo mogelijk uitgesplitst naar voornaamste regio's, naar sekse) van de betrokken bonden gegeven zouden zijn, mitsgaders een overzicht van financiën (inkomsten; uitgaven onder andere aan stakers en uitgesloten arbeiders) en van de aantallen gesalarieerden. Dat zou al meteen een aantal ontwikkelingen aanduiden. Onder de themata 'verhouding tot de ondernemersklasse' en 'aktiemodellen' zou, in de bondsgeschiedenissen, een behandeling van het streven naar en de afsluiting van CAO's noodzakelijk geweest zijn: dat immers is nu

eenmaal een centraal punt in het werk van een vakbond. De auteurs beseffen dat wel, blijkens een enkele uitlating ("De strijd ging in deze jaren (het interbellum) primair om het afsluiten van collectieve arbeidscontracten. Waar dit lukte hield het een erkenning van de vakorganisatie in." — p. 97), maar hebben er niet naar gehandeld. Dat is temeer te betreuren, daar CAO-onderhandelingen zeer goed passen in het gekozen kader van 'verdeeldheid en eenheid'; bijvoorbeeld werd meer dan eens bij alle onderlinge tegenstellingen tussen bonden toch één lijn getrokken in CAO-onderhandelingen, en als dat niet gebeurde was de verdeeldheid dramatisch.

Mijn voornaamste bezwaar, dat moge zijn gebleken, is een gebrek aan analyse en verklaring, hetgeen — voor de periode vóór 1960 in elk geval — een gebrek aan beeldvorming met zich mee brengt. Dat is niet te verontschuldigen met een verwijzing naar het publiek waarvoor het boek in de eerste plaats bestemd is, naar ik aanneem (kader-)leden van de gefuseerde Industriebond. Dat immers maakt analyse van hoofdlijnen en breukpunten, en verklaring daarvan, benevens de daaruit voortvloeiende beeldvorming, niet minder gewenst.

In hun Verantwoording leggen de schrijvers nadruk op het feit dat zij een kritische geschiedenis willen schrijven. Blijkens de kontekst (het citaat van L.J. Rogier) en het boek bedoelen zij daarmee: 'geen hagiografie'; de organisaties en hun mensen hebben volgens de auteurs niet alleen maar juist gehandeld. Een kritische instelling in die zin blijkt herhaaldelijk, en uit allerlei passages tesamen laat zich ook wel ongeveer destilleren vanuit welke gezichtshoek dat gebeurt, namelijk één van bewustwording van klasses tegenstellingen en een streven naar de overwinning daarvan in de socialistische maatschappij. Dat dit hun kritische toetssteen is had wel in de Verantwoording mogen staan. Nu wordt alleen over "kritisch" geschreven, met als enige nadere specificatie dat zij — als geschiedschrijvers, achteraf — kunnen aanduiden wat "in het licht van de doelstelling" de beste weg was geweest (p. 9). Kriterium is hier dus 'de doelstelling' — maar welke? Veel in het doen en laten van de RK-organisaties — evenals in dat van de andere — wordt van een kritisch woord voorzien, ook en vooral daar waar zij perfect volgens één van hun doelstellingen — het vrijwaren van de mensen van socialistische invloeden — handelden. Of bedoelen zij 'de doelstelling' die de schrijvers ideologisch en politiek hebben? Dan moest die worden geëxpliciteerd. Verdeeldheid en eenheid is, zoals gezegd, het centrale thema. De auteurs zijn duidelijk, in overeenstemming met hun opdrachtgevers thans, voor eenheid, soms nader gespecificeerd als 'strijdbare eenheid'. Het brengt hen er toe hier en daar lof en blaam uit te delen al

naarmate personen of instanties die eenheid bevorderden of afremden. Enigszins merkwaardig doet het daarbij aan, dat de blaam meer dan eens vooral de NVV-kant betreft, wegens arrogantie, zelfverzekerdheid en gebrek aan takt in het verkeer met de konfessionelen (zie bijvoorbeeld pp. 258, 259). Ook overigens is het begrip voor de konfessionelen soms wel erg groot en ... weinig kritisch. De auteurs zijn duidelijk tegen vakorganisaties op konfessionele grondslag, niet alleen voor het heden, maar principieel, en staan wat dat betreft op het standpunt dat het NVV altijd heeft gehuldigd. Zij tonen daarbij begrip voor wat de konfessionelen bewoog, terecht voor zover het niet gaat om flauwhartige en plichtmatige verdraagzaamheid, maar om het begrijpen van wat zij wilden en waarom zij dat wilden. Welnu, wat de konfessionelen wilden (in de zin van: konfessionele mens- en maatschappijbeschouwing) wordt goed beschreven (zie hoofdstuk 3), waarom zij dat wilden komt echter nergens naar voren. Dat wil zeggen: de redenen van de 'verzuiling' blijken nergens -- dit zoals al gezegd in tegenstelling tot de redenen voor de 'ontzuiling' (deel IV). Daarmee krijgt het getoonde begrip toch wel de kleur van genoemde soort verdraagzaamheid en naar mij voorkomt uit zich dat bijvoorbeeld in de kwestie van de zo genoemde NVV-arrogantie.

Zoals bij bijna elk boek vallen er opmerkingen te maken over kleine feitelijke fouten en verkeerde formuleringen. Ik zal dat nalaten en ga tot slot liever in op de verdiensten van het werk. Bij alle kritiek, zoals in het voorgaande geformuleerd, is zo'n verdienste dat de geschiedenis van de RK-vakbeweging, in haar verhouding onder andere tot de RK-standsorganisaties van werklieden en tot het episkopaat, heel redelijk uit de doeken is gedaan. Behalve in het werk van A.L.M. Arnolds, *Sociale Opgang* (ca. 1960), dat praktisch onvindbaar is, was dat nergens behoorlijk beschreven, terwijl de beschrijving nu ook is doorgetrokken tot vandaag. De vrij talrijke episodes aangaande stakingen en andere akties zou ik niet graag hebben willen missen, ofschoon over de keuze wel eens te twisten valt: ze zijn niet altijd funktioneel in het verhaal van verdeeldheid en eenheid en soms komt plotseling even een bedrijfstak in het vizier die overigens nergens voorkomt (zoals de arbeiders van de steenfabrieken). Belangrijkste positief punt is echter dat deel IV, zoals al aangeduid, heel bevredigend is. Ten slotte is het boek druktechnisch bijzonder fraai verzorgd.